

TRANSFORMÁCIA ŠTÁTU A BILATERÁLNE VZŤAHY: PRÍPADOVÁ ŠTÚDIA RUSKO-NEMECKO¹

Jaroslav Baran – Daniel Iždinský*

RESUME

This study provides an overview of the influence of the post-communist transition on the broader security aspects of the Russian Federation after the collapse of the Soviet Union. It stresses the importance of the link between economic development and security. The first part of the study is focused on the economic shifts in Russia and their impact on the country's political and geopolitical aspirations. The second part deals with the relationship between Germany and Russia in the period of the chancellor G. Schroeder and the president V. Putin as an example of the dynamics in bilateral relations in the Russian transition period.

KEY WORDS: Russia, Germany, transition, security, bilateral relations.

RESUMÉ

V článku autori predkladajú analýzu vplyvu postkomunistickej tranzície na bezpečnosť po páde Sovietskeho bloku. Článok poukazuje na dôležité prepojenie medzi hospodárskym vývojom krajiny a jej bezpečnosťou. Prvá časť štúdie je zameraná na hospodársky vývoj Ruska a pohyby v hospodárstve a sfére vnútornej a vonkajšej bezpečnosti v období perestrojky a následnej tranzície až po súčasnosť. Druhá časť sa venuje vzťahu medzi Nemeckom a Ruskom so zameraním na obdobie vlády kancelára G. Schroedera a prezidenta V. Putina. Toto obdobie slúži ako príklad dynamiky v bilaterálnych vzťahoch

* Mgr. Jaroslav Baran je interným doktorandom na Katedre bezpečnostných štúdií Fakulty politických vied a medzinárodných vzťahov Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici, jaroslav.baran@umb.sk.

PhDr. Daniel Iždinský pôsobí ako odborný asistent na Katedre bezpečnostných štúdií Fakulty politických vied a medzinárodných vzťahov Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici, daniel.izdinsky@umb.sk.

¹ Táto štúdia vznikla vďaka podpore v rámci OP Výskum a vývoj pre projekt: Centrum excelentný so zameraním na výskum otázok národnej a medzinárodnej bezpečnosti (ITMS: 26220120010), spolu financovaný zo zdrojov Európskeho fondu regionálneho rozvoja.

počas obdobia postsovietskej tranzície a bezprostredne po ňom.

KLÚČOVÉ SLOVÁ: *Rusko, Nemecko, tranzícia, bezpečnosť, bilaterálne vzťahy.*

Úvod

Jestvujú isté nepochybné koherentné postupy ako hodnotiť vývoj určitého štátu v časovo ohraničenom období. Zahŕňajú výber analytických rovín, normatívnu podmienenosť, epistemickú a historickú pravdivosť.

Ak však chceme v jednom celku hodnotiť vývoj dvoch štátov – v tomto prípade vývoj Ruska a Nemecka – musíme hľadať určité styčné body. Také, ktoré sú z hľadiska oboch štátov teoreticky akceptovateľné, z hľadiska tradície koherentné a pre budúcnosť bez kontraproduktívnych zložiek. Možným východiskom sú tri nasledovné modality.

Pre Nemecko i Rusko je možným a teoreticky akceptovateľným styčným bodom tzv. bod nula. Nemecko sa v takom bode ocitlo po 2. svetovej vojne, keď zničené hospodárstvo, zánik štátnej moci, rozdelenie na sféry vplyvu a najmä strata identity znamenali východiskovú situáciu pre novú šancu. Ako ju Nemecko využilo, je dnes známe.

Podobnosť s Ruskom pri asynchrónnej komparácii je v bode nula veľmi priliehavá, hoci sa táto skúsenosť odohrala o polstoročie neskôr, pri zániku Sovietskeho zväzu. Analýza dekád pred rozpadom ZSSR, aj po vzniku Spoločenstva nezávislých štátov a Ruska umožňuje evokovať novú šancu pre tento priestor. Ide o to, že na rovnakom základe faktov je potrebné analyzovať, či Rusko v súčasnosti posilňuje svoj status. Či iba stagnuje, alebo naopak, posilňuje svoj medzinárodný význam.

Z hľadiska tradície môžeme za koherentné prvky v skúmaní Ruska a Nemecka označiť históriu prekonané imperatívy, akými boli pangermánstvo a panslovanstvo s Ruskom ako centrom. Obidve idey mali geopolitické ciele, politické ašpirácie a sledovali homogenizáciu širšieho priestoru, kde sa ich ambície prekrývali. V súčasnosti sa aj pangermanizmus, a panslavizmus hodnotia ako negatívne alternatívne riešenia vyplývajúce z nedostatku vlastnej identity. Pangermanizmus bol reakciou na roztrieštenosť a územnú dezintegráciu nemecky hovoriacich štátov a štátikov po zániku Svätej ríše rímskej nemeckého národa. Panslavizmus reagoval na chýbajúcu politickú identifikáciu malých slovanských národov, ktoré v slovanskom Rusku videli svojho záchrancu. (Lovšin, 1994) Aj keď berieme tieto úvahy iba ako

hodnotenie historických relikto, nemožno poprieť, že obidve idey vyústili do špecifik zahraničnej politiky Nemecka aj Ruska. Zároveň patrili medzi impulzy, ktoré vyvolali 1. aj 2. svetovú vojnu a teda aj dnes majú bezpečnostné konotácie v oboch skúmaných krajinách, no aj v širšom transatlantickom priestore.

Stýčným bodom pre budúcnosť bez kontraproduktívnych zložiek sú dnes bilaterálne vzťahy oboch štátov. Rusko a Nemecko majú spoločnú traumu, 1. a 2. svetovú vojnu. Pokusy prekonať rozpory v bilaterálnych vzťahoch boli v minulom storočí častejšie neúspešné než úspešné. Situáciu komplikovala existencia dvoch nemeckých štátov, ale aj strategická nerovnováha – oficiálny status ZSSR ako jadrovej veľmoci, ďalej susedstvo SRN s členskými štátmi Varšavskej zmluvy a naopak, štátov Varšavskej zmluvy vrátane NDR s členskými štátmi NATO.

Bilaterálne vzťahy sú však aj v súčasnosti dôležitou súčasťou agendy multilaterálnych, prípadne integračných vzťahov. Dobré bilaterálne vzťahy so štátmi, ktoré nie sú členmi zoskupenia, posilňujú tento celok. Ak hovoríme o NATO, musela byť rusko-nemecká, či presnejšie sovietsko-nemecká trauma z minulosti prekonaná, aby vznikol priestor pre interakciu a komunikáciu. Teoretici a experti sa zhodujú, že zlepšenie vzťahov medzi obidvoma štátmi nastalo až po roku 1999, teda až po zmene prezidenta v Rusku, ktorým sa stal **Vladimír Putin**. Táto zmena sa zreteľne prejavila v zahraničnej a bezpečnostnej politike Ruska voči Nemecku, aj voči NATO.

Postsovietska tranzícia v Rusku: Posilnenie alebo oslabenie?

Modely tranzície vo svete

Procesy tranzície v rôznych jej štádiách sa do pozornosti akademickej obce dostali v istej miere v období dekolonizácie po skončení 2. svetovej vojny. Tranzíciu museli podstúpiť dovtedajšie drážavy koloniálnych mocností, teda novovznikajúce nezávislé štáty v Afrike a Ázii. Ďalším medzníkom boli 70. roky minulého storočia, kedy došlo k otepleniu vzťahov medzi dvomi vzájomne konkurenčnými supervelmocami – Spojenými štátmi americkými a Sovietskym zväzom – a agenda medzinárodného spoločenstva sa na istý čas orientovala na rozvoj krajín tretieho sveta, ktoré samostatne neboli schopné implementovať rozvojové programy, navrhnuté jednou či druhou stranou. Iným významným

obdobím zvýšeného záujmu o procesy tranzície v akademickej komunite je obdobie po roku 1989, spojené s kolapsom Sovietskeho bloku, ktoré napr. **S. Huntington** pripodobňuje ku tretej vlnе demokratizácie (Huntington, 1991).

Doteraz posledná, no veľmi detailne sledovaná fáza záujmu o procesy tranzície vo svete nastala v anglofónnej časti odbornej komunity po roku 2002 v súvislosti s vojenskými zásahmi USA v Afganistane a Iraku.

Mimoriadne zaujímavým prístupom ku procesom tranzície, vzniknutým práve na základe nedávneho historického vývoja v Afganistane a Iraku, je vyčlenenie dvoch vektorov rozvoja štátu. Tento prístup je podľa nášho názoru možné aplikovať aj v prípade tranzície Ruska po páde sovietskeho hospodársko-politického modelu a zahraničných vzťahov Ruska.

Podľa **Fukuyamu** je dôležité rozlišovať na jednej strane silou štátu, teda schopnosťou realizovať svoje politiky a na druhej strane sférou pôsobnosti štátneho aparátu, čiže agendou, ktorú na seba preberá (Fukuyama, 2005).² V matici, ktorú je možné vytvoriť nanesením sily štátu pozície štátu do súradnicovej sústavy (graf č. 1), sa dá identifikovať posun Ruska smerom od bodu 1 na úroveň bodu 2 v priebehu 90. rokov 20. storočia. Bod 2 je oproti bodu 1 charakterizovaný nižšou mierou štátnej kontroly a zároveň mierne zúženým spektrom kompetencií štátu, napríklad v oblastiach hospodárstva a sociálnej politiky. Po nástupe prezidenta Putina sa pozícia Ruska (bod 3) viac priblížila ku optimálnemu kvadrantu I. Do určitej miery sa zvýšila funkčná pôsobnosť štátnych inštitúcií a rovnako aj sila štátneho aparátu a vymožitelnosť práva.

Graf č. 1. Matica sily a pôsobnosti štátu. Posun Ruska z kvadrantu II do kvadrantu III.

² Vo svojej knihe *State-Building: Governance and World Order in the Twenty-First Century* Francis Fukuyama identifikuje 4 kvadranty súradnicovej sústavy. Za najoptimálnejší sa považuje kvadrant I, kvadrant III, predstavuje minimálny štát. Za najhoršie sa považujú kvadranty II a IV.

V priebehu rokov 1991 až 1998 bolo hlavnou tendenciou vývoja ruského štátu oslabenie na vertikálnej osi, teda oslabenie miery kontroly štátu, či už v rámci byrokratického aparátu, ale do veľkej miery aj v silových zložkách. Tento fenomén bol spôsobený tým, čo **Milton Friedman** označil za nesprávne identifikovanú potrebu privatizácie pred posilnením štátnej kontroly nad ňou a teda pred celkovým vytvorením inštitucionálnej kapacity pre privatizáciu (Gwartney a Lawson, 2002). Uvedený chybný postup viedol ku oslabeniu hospodárstva a následne celého politického zriadenia v Rusku prostredníctvom „*nevyhnutných rozsiahlych informačných asymetrií*“ (Fukuyama, 2005, s. 24), ktoré má regulovať štát.

V období po roku 1998 nastali reformy prezidenta **Vladimíra Putina**, ktoré mali viesť opačným smerom, teda rozšíriť pôsobnosť štátu a zároveň posilniť efektivitu štátneho aparátu, teda zvýšiť silu štátu. Tieto reformy sú do značnej miery úspešné, preto nastáva výraznejší posun na vertikálnej osi smerom nahor. Avizovaný posun je zjavný v súvislosti s posilnením centralizovaného politického riadenia po nástupe **Putina** a zvyšovaním efektivity kontroly štátu nad silovými zložkami a nad hospodárskou sférou po roku 1998. Horizontálna pozícia zostáva nezmenená, hoci viacerí analytici považujú za neodvratný jej spätný posun ku nárastu kompetencií štátu, spojený so zvyšovaním ambícií Ruskej federácie v hospodárskej a zahraničnopolitickej oblasti.

Charakteristika sovietskeho modelu hospodárstva a bezpečnosti

Sovietsky systém v období od samotného vzniku Sovietskeho zväzu bol charakteristický veľmi úzkou prepojenosťou hospodárskeho, politického a bezpečnostného pôsobenia štátneho aparátu. Predovšetkým v 30. a 40. rokoch minulého storočia slúžil sovietsky model ako vzor pre všetky krajiny s ambíciou dynamicky sa rozvíjať s pomocou štátnych impulzov. Nie len v Latinskej Amerike sa sovietsky model stal populárnym nástrojom. Počas veľkej svetovej hospodárskej krízy v 20. a 30. rokoch 20. stor. sa polarizácia politických názorov v mnohých iných štátoch sveta, mimo ZSSR, prejavovala buď radikálnymi posunmi doprava, alebo ľavicovým radikalizmom. V oboch prípadoch sa ideologická orientácia prejavovala aj v praktickej politike. Radikálna pravicová inklinácia bola charakteristická vysokou štátnou kontrolou, spojenou s minimálnymi funkciami štátu. Radikalizácia v ľavom spektre mala ambíciu pôsobiť na rozsah aj silu štátu (Fukuyama, 2005).

L'avicová politika v Sovietskom zväze viedla ku hospodárskym posunom založeným na marxistických premisách komunistickej revolúcie. Išlo o maximalizáciu štátneho vlastníctva, centrálné riadenie a centrálné plánovanie. Centrálné plánovanie slávilo prvý významný úspech pri implementácii plánu GOELRO zostaveného v roku 1927 **Vladimírom I. Leninom**, ktorého cieľom bola elektrifikácia ZSSR. Následné plány boli schvaľované na obdobia 5 rokov, no priebežne spresňované na základe dostupných hospodárskych a produkčných ukazovateľov.

Reflexia hospodárskych výsledkov v plánovaní hospodárstva aj v politickom programovaní sa však už od 40. rokov ukazovala ako najproblematickejšia. Ekonomické ukazovatele Sovietskeho zväzu boli prijímané značnou časťou odbornej verejnosti s dôverou, na druhej strane sa však už v 40. rokoch ozývali hlasy o nadhodnotení hospodárskych výsledkov ZSSR. Prezident **Gorbačov** v období perestrojky vyhlásil, že hospodárske ukazovatele boli nadhodnotené približne o 50 %. **Abram Bergson** od 40. rokov minulého storočia tvrdil, že odhady výkonov sovietskeho hospodárstva sú nadhodnotené, podľa jeho metodiky manipulácia predstavovala do 60. rokov minulého stor. od 40 do 60 %. Z metodiky **Bergsona** vychádzala po roku 1963 aj CIA. Nezohľadňovala však očividnú manipuláciu hospodárskych výsledkov, zjavnú podľa odhadov hospodárskeho rastu a výmenného kurzu rubla. Najprepracovanejší model reálneho výkonu sovietskeho hospodárstva predkladá **Rosefield**. Ten spochybňuje aj **Gorbačovov** odhad. Podľa **Rosefielda** bolo hospodárstvo Sovietskeho zväzu v určitých časových úsekoch nadhodnotené až o 80 % (Rosefield, 2004).

Manipuláciu hospodárskych ukazovateľov odmietali aj politické elity Sovietskeho zväzu. Oficiálna propaganda **Nikitu S. Chruščova** od 50. rokov 20. stor. tvrdila, že Sovietsky zväz už v roku 1970 predstihne USA vo všetkých ukazovateľoch. V rovnakom duchu pokračoval aj **Leonid I. Brežnev**, ktorý v roku 1976 tvrdil, že komunizmus v celom svete zvíťazí do roku 1995. Vytriezvenie z ilúzie bolo v oficiálnej komunikácii prezentované až v období perestrojky, teda po roku 1985. **Michail S. Gorbačov** v roku 1986 priznal, že ZSSR zaostáva za západom vo všetkých smeroch, či už ekonomicky, alebo vojensky. Najotvorenejšie vyhlásenie o zaostávaní Sovietskeho zväzu priniesol minister zahraničných vecí **Eduard Ševarnadze**. V roku 1987 **Ševarnadze** deklaroval dramatický úpadok Sovietskeho hospodárstva v období uplynulých 15 rokov a stratu pozície medzi hospodársky vyspelými krajinami (Rosefield,

2004).

Joseph Nye uvádza, že hlavnou príčinou hospodárskeho, aj vojensko-politického úpadku bolo plánovanie v päťročných cykloch, ktoré v 30. a 40. rokoch dokázali reflektovať technologický a spoločenský progres. Neskôr, v období akcelerácie technologického vývoja a zvyšovania miery globalizácie, boli päťročné plány nedostatočne flexibilné (Nye, 2002).

V oblasti vojenského potenciálu mal Sovietsky zväz od konca 50. rokov vylepšenú pozíciu v rámci strategickú rivalitu s USA. *„Hoci výbuch prvej vodíkovej bomby v r. 1953 znamenal pre USA prvenstvo, keď získali prevahu v prostriedkoch, ktorými sa mohli jadrové a vodíkové bomby dopraviť na určitý cieľ, v r. 1957, najmä po sovietskych jadrových pokusoch a vypustení prvej sovietskej medzikontinentálnej balistickej strely a vypustení sovietskej umelej družice Zem, nastala situácia, ktorá dostala označenie jadrový pat.“* (Kulašik a kol., 2002, s. 194) Aj napriek politickej nestabilite však Rusko na konci 80. rokov minulého stor. disponovalo tzv. strategickou triádou a rozvíjalo ju. Pod strategickou triádou sa v roku 1989 chápali:

- Medzikontinentálne rakety s jadrovou hlaviciou SS-18 mod 5, SS-24, SS-25.
- Rakety SS-N-20 a SS-N-23 odpalovateľné z ponoriek tried Tajfún a Delta-IV.
- Strategické bombardéry s doletom 3000 km.

Vývoj vzťahu s NATO odzrkadľoval aktuálnu politickú klímu v jednotlivých obdobiach 20. storočia. V 70. a 80. rokoch ZSSR vnímal ako najväčšiu hrozbu USA. Druhou najväčšou hrozbou boli západoeurópske krajiny združené v NATO. Aj počas obdobia détente, po Moskovskom summite **Brežnev - Nixon** v roku 1972, Sovietsky zväz považoval NATO za nelegitímny nástroj bezpečnostnej politiky krajín Západu. Odklon od tejto politiky nastal pri zmene všeobecnej oficiálnej línie zahraničnej politiky Sovietskeho zväzu. V 80. rokoch mal ZSSR ambíciu rozvíjať mierové vzťahy so všetkými regiónmi. Napriek podpisom dohôd SALT a START neboli strategické potenciály veľmocí oslabené.

Kolaps sovietskeho bloku

Faktory, ktoré spôsobili kolaps Sovietskeho zväzu, sa dajú zhrnúť do dvoch kategórií – objektívne merateľné faktory a subjektívne faktory.

Medzi objektívne faktory sa dá zaradiť strata 24 % územia, zníženie počtu obyvateľov o 50 %, prepad ekonomiky o 55 % a oslabenie ozbrojených síl o 66 %. Subjektívne faktory sa dajú zhrnúť do dvoch bodov - strata ideológie a oslabenie medzinárodnej pozície. V roku 1991 nastal medzročný pokles HDP Ruska o 40 %. V roku 1998 bol vyhlásený štátny bankrot. Zároveň nastala hyperinflácia rubla. Využitelnosť zdrojov v ekonomike klesla o 50 % (Klintsov a kol., 2009).

Existuje viacero teórií vysvetľujúcich vývoj sovietskeho hospodárstva a politiky počas studenej vojny. Klasické realistické teórie ju považujú za latentnú vojnu dvoch supervelmocí, pričom oddeľujú veľmocenskú politiku od vnútornej politiky v rámci štátu, aj od ostatných procesov svetového systému.

Radikálne teórie, vysvetľujúce procesy studenej vojny a jej koniec, vnímajú širšie súvislosti, prípadne kladú dôraz na iné kategórie, než realistické vnímanie. Sústreďujú sa na socioekonomický konflikt, prítomný rovnako v sovietskom, ako aj v kapitalistickom modeli hospodárstva. Existujú dve radikálne línie (Saul, 2007). Prvá zdôrazňuje intra-systémové konflikty v oboch modeloch hospodárstva. Podľa tejto línie síce existovala antagónia medzi Sovietskym zväzom a Spojenými štátmi americkými, dôležitejšie pre bezpečnosť krajín však boli systémové nedokonalosti kapitalistického, aj komunistického modelu. Eskalácia studenej vojny a sekuritizácia bipolárneho usporiadania pomáhali prekonať tieto socioekonomické problémy (Cox, 1986). Ideologické a externé geopolitické faktory podľa tejto línie predstavovali sekundárne príčiny studenej vojny (Saul, 2007). V druhej línii radikálnej argumentácie o studenej vojne sa zdôrazňuje, že komunistický a kapitalistický model fungovali v podmienkach odlišnej socio-ekonomickej logiky (Halliday, 1998).

Samotný **Halliday** uvádza dokonca štyri modely vnímania studenej vojny a spôsoby interpretácie jej ukončenia: realistické vnímanie, intra-systémové vnímanie, inter-systémové vnímanie a koncepciu studenej vojny ako chyby v percepcii a riešení problémov, presadzovaný behaviorálnymi autormi (Halliday, 1993).

Model kolapsu a tranzície sovietskeho bloku a jeho interpretáciu prostredníctvom teórie hier priniesol **Josep Colomer**. Argumentuje tým, že tranzícia z nedemokratického režimu na demokratický je racionálna hra. Ak vládnuce elity nedokážu udržať kontrolu nad štátom, no opozícia je príliš slabá

na to, aby zaviedla svoju víziu usporiadania spoločnosti, môže to podľa **Colomera** vyústiť iba do dvoch záverov. Prvým je občianska vojna, teda konflikt medzi skupinami, presadzujúcimi nezlučiteľné politické alternatívy. Voľba konfrontačnej stratégie však má viaceré negatívne dopady, predovšetkým možnosť výrazného oslabenia obidvoch konfliktných strán, no keďže v takom prípade ide o hru s nulovým súčtom, tiež možnosť absolútnej straty. Druhým záverom vzniknutej situácie je kompromis racionálnych aktérov s rozdielnymi preferenciami na postupnej tranzícii politického systému (Colomer, 2000).

Pád Sovietskeho zväzu bol vo výraznej miere spôsobený ekonomickými faktormi a neschopnosťou sovietskeho modelu centrálne plánovaného hospodárstva reagovať na západný globalizujúci sa model, ktorý v 80. rokoch 20. storočia výrazne profitoval z vytvárania nových hospodárskych väzieb. Proces globalizácie prispel na jednej strane ku rozpadu Sovietskeho zväzu, na druhej strane aj ku tvorbe nového politického a bezpečnostného prostredia v postsovietskom priestore a na území bývalých satelitov ZSSR. Okrem toho globalizácia v postsovietskom priestore, podobne ako v iných oblastiach, viedla ku vzniku viacerých neštátnych aktérov, ktorí spoluvytvárajú či dotvárajú bezpečnostné prostredie.

Jegor Gajdar uvádza ako kľúčové problémy, spojené s kolapsom sovietskeho modelu krízy 80. rokov 20. stor. Za najdôležitejšie považuje problémy so zabezpečením a distribúciou potravín, poklesy cien ropy, problémy v oblasti zahraničného obchodu a finančnú a menovú nestabilitu (Gaidar, 2007).

Sovietsky bezpečnostný systém je do veľkej miery možné stotožniť s hospodárskym systémom, pretože tieto dva boli veľmi úzko previazané a tvorili najdôležitejšiu časť štátnych výdavkov. Obidva systémy boli na vertikálnej úrovni integrované prostredníctvom zväzových ministerstiev. Ozbrojené sily ZSSR sa členili na pozemné sily, sily raketovej obrany, vzdušné sily, sily protivzdušnej obrany a námorníctvo. Vnútorňa bezpečnosť, spravodajské služby a pohraničná stráž boli kontrolované Radou štátnej bezpečnosti (KGB). Ministerstvo vnútra zodpovedalo za verejnú bezpečnosť a občianske milície. Jednotlivé štátne inštitúcie boli zastúpené úradmi vo všetkých zväzových republikách. Pritom však všetky citlivé inštitúcie boli sústredené v Moskve. Po páde Sovietskeho zväzu sa vo zväzových republikách ocitli nerovnaké množstvá vojenského materiálu, vojenská infraštruktúra, zbrane a zbraňové systémy, no aj jednotky. Počas Gorbačovovej éry sa chaos v ZSSR zvýšil aj s pribúdaním zločineckých skupín, etnických paramilitantných skupín a ďalších

neštátnych bezpečnostných aktérov, ktorí zvyšovali, či znižovali relatívnu úroveň bezpečnosti. Hlavnú časť bezpečnostnej agendy v postsovietskych republikách prevzali na seba zložky verejnej bezpečnosti z obdobia ZSSR, pričom prevzali časť agendy do rozpadu ZSSR vykonávané ministerstvom vnútra, no aj ministerstvom obrany. Bezpečnostné inštitúcie z obdobia Sovietskeho zväzu, s centralizovaným riadením z Moskvy a presnou funkčnou špecializáciou, sa vytratil a v nástupníckych republikách sa zodpovednosť za bezpečnostnú agendu preniesla na široké spektrum aktérov, či už štátnych, alebo aj neštátnych.

Sovietske štátne inštitúcie, zodpovedné za bezpečnosť, po rozpade ZSSR zachovávali svoju funkčnosť odpredajom majetku oficiálnym, aj neoficiálnym spôsobom. Zároveň v globalizovanom trhovom prostredí ponúkali svoje služby domácim, aj zahraničným záujemcom. Do určitej miery boli zapojené aj do nelegálnych obchodov. Prezident **Putin** po nástupe do kresla v roku 2003 uviedol, že existujú prepojenia medzi jednotlivými druhmi nelegálnych aktivít v Rusku a vzniklo podozrenie, že do nelegálneho trhu sú priamo alebo prostredníctvom úplatkov zapojené aj niektoré bezpečnostné zložky (ITAR-TASS, 2003). Prostredie pre angažovanosť bezpečnostných zložiek v nelegálnych aktivitách vzniklo v období perestrojky a privatizácie štátnej infraštruktúry.

Sovietske ozbrojené sily sa po kolapse ZSSR tiež podieľali na nelegálnych aktivitách. Išlo pritom predovšetkým o pašovanie tovarov každého druhu a predovšetkým pašovanie drog a zbraní, krádeže štátneho majetku, ilegálne podniky a vydieranie, finančné zločiny a pranie špinavých peňazí v zahraničí (Turville, 1995, s. 63-64). Existujú neoficiálne podozrenia, že ruský vojenský personál sa podieľal na transferoch zbraní pre rebelov v Čečensku a že participoval aj na odčerpávaní ropy z ruských ropovodov. Iné podozrenia sa týkajú ruských zbraní, ktoré ruskí vojaci začiatkom 90. rokov minulého storočia ilegálne dodávali do oblastí ako Abcházsko, Osetsko, Náhorný Karabach, či Moldavsko.

Na druhej strane však globalizácia mala pozitívny vplyv na ruský zbrojársky priemysel. Najväčším zbrojárskym producentom v Rusku je koncern Rosvooruzhenie, ktorý po páde ZSSR stratil veľkú časť výroby, v súčasnosti však exportuje do 49 krajín sveta a Rusko sa v zozname najväčších exportérov zbraní radí na štvrté miesto. Po roku 2000 ožíva aj ruská jadrová energetika. V súčasnosti je mimoriadne diskutovaná jadrová elektrárňa Bushehr v Iráne, na

budovaní ktorej sa podieľalo aj Rusko.

Obdobie po roku 1998

Medziročný rast ekonomiky v období rokov 1998 až 2007 činil v priemere 7%. Zároveň nastal výrazný rast miezd a rast disponibilných príjmov obyvateľstva, celkovo o 24 %. Ekonomika Ruska sa posunula zo 72. miesta v roku 1998 na 53. miesto v roku 2007. Na úroveň 80 % sa zvýšilo aj využívanie zdrojov a vďaka imigrácii a vzdelávaciemu systému nastalo aj zvýšenie počtu pracovných síl. Ešte výraznejšie zmeny nastali po roku 2007. Nastal rast produktivity práce z 22 % v roku 1999 na 31 % v roku 2009. Objavila sa aj snaha o reformy inštitúcií a o obnovu veľmocenského postavenia prostredníctvom zvýšenia efektivity výdavkov na zbrojenie a snaha o využívanie pozície sily v medzinárodných vzťahoch a projekciu sily v bilaterálnych sporoch.

Historické obdobie v rozpätí rokov 1998 až 2007 je možné bližšie vyčleniť na tri špecifické časti. Prvou fázou stabilizácie po hospodárskej kríze z roku 1998 bola fáza devalvácie ruského rubľa, ktorá však bola nevyhnutná pre makroekonomickú stabilizáciu. Pomer cien a reálnych hodnôt neenergetických komodít v Rusku sa v tejto fáze vyrovnal úrovni západných ekonomík. Táto fáza sa dá vymedziť obdobím od konca roka 1998 do konca nasledujúceho roka. Dovtedajšie podhodnotenie oproti reálnym cenám zostalo zachované iba v prípade energonosičov na báze uhľovodíkov, aj to iba pre vybraných odberateľov.

Druhá fáza je charakterizovaná výrazným nárastom cien ropy a zemného plynu na svetových trhoch. Znamenala posilnenie vplyvu Ruska na svetové hospodárstvo. Táto fáza trvala do tretieho štvrtroka 2000.

Tretia fáza predstavovala dlhodobé pokračovanie prvej a druhej fázy a bola spojená s úspechmi, aj neúspechmi politiky prezidenta **Vladimíra Putina** v súvislosti s realistickým hodnotením krízy v petrochemickej firme Yukos. Bolo preukázané, že kríza okolo Yukosu mala negatívne dopady na ruské hospodárstvo (Letiche, 2007).

Vnútropoliticky je najnovšie obdobie vývoja Ruska charakterizované zmenou štruktúry a sily štátneho aparátu (Oliker, 2009). **Vladimír Putin** zaviedol niektoré nové prvky zvyšujúce právomoci prezidenta a vlády. Medzi ne patrí zmena mechanizmu volieb gubernátorov na de facto menovanie prezidentom. Ďalším podobným krokom je odstránenie Hornej komory štátnej

Dumy. Výkonná moc je tak sústredená v rukách prezidenta **Dmitrija Medvedeva** a predsedu vlády **Putina**. Zároveň sú zjavné vplyvy záujmových skupín, ktoré sa podieľajú na rozhodovaní (Kovaľov, 2007).

V najbližšom vývoji sa na základe hospodárskej výkonnosti, spôsobenej predovšetkým príjmami z petrochemického exportu, očakáva záujem o posilnenie zahraničnopolitického vplyvu Ruska v globálnom meradle. Svetová hospodárska kríza z roku 2008 v najväčšej miere postihla ruský bankový sektor a stavebný priemysel. Na druhej strane štátne petrochemické a zbrojárske podniky nezaznamenali dramatické poklesy produkcie či exportu. Pred krízou však najvýraznejším spôsobom do hospodárskych ukazovateľov zasahovali nové oblasti hospodárstva, predovšetkým telekomunikácie, malo- a veľkoobchodné reťazce a turistický ruch.

Demografické problémy, ktorým Ruská federácia čelí a ktoré by potenciálne mohli spôsobovať vnútornú nestabilitu a spoločenské pohyby, v strednodobom až dlhodobom horizonte môžu viesť ku potrebe revidovať hlavné kategórie štátneho rozpočtu. Ide predovšetkým o kategórie zdravotnej a dôchodkovej starostlivosti, vzdelávania, budovania infraštruktúry a vnútorného, aj vonkajšieho bezpečnostného pôsobenia (Oliker, 2009). Znižovanie počtu obyvateľov je možné čiastočne odbúravať prostredníctvom imigrácie. Tá však so sebou prináša nové hrozby pre vnútornú bezpečnosť. Väčšina imigrantov pochádza z oblastí na juhovýchod od ruského územia, len minimum z nich predstavujú príslušníci ruskej národnosti a značná časť z nich je tvorená Číňanmi a moslimami. Tieto faktory predstavujú potenciálne hrozby vzhľadom na silnú ruskú identitu a možný rast ruského nacionalizmu, aj prípadnú rusko-čínsku rivalitu. Najväčší problém pre vnútornú bezpečnosť Ruska predstavuje oblasť Severného Kaukazu s prevažne moslimským obyvateľstvom.

Vo všeobecnosti je možné povedať, že Ruská zahraničná a bezpečnostná politika je formovaná tým, aký je hospodársky vplyv krajiny vo svete. Podľa **Bajeva** sú štyri hlavné oblasti reforiem v otázkach bezpečnosti, ktoré sú spojené s novou východiskovou pozíciou a ambíciou Ruskej federácie, nasledovné:

- a) Angažovanosť ozbrojených síl v politike.
- b) Revízia smerníc pre modernizáciu a zaisťovanie logistiky, materiálneho zabezpečenia a ľudských zdrojov.
- c) Politický dôraz na posilnenie jadrového odstrašenia.

- d) Využitie existujúcich kapacít pre projekciu moci v oblasti Kaukazu a strednej Ázie.

Ruský potenciál je aj na základe tohto možné označiť za vyšší, než bol potenciál Sovietskeho zväzu v 80. rokoch minulého storočia. Možnosti kooperácie s krajinami NATO na bilaterálnej aj multilaterálnej úrovni sú otvorené, ďalší vývoj však ukáže, či sa politické a bezpečnostné ambície Ruskej federácie a NATO nedostanú do konfliktu.

Vzťahy Nemecka a Ruska z perspektívy možného budúceho strategického partnerstva

Historické predpoklady nemecko - ruských vzťahov

V európskej politike 19. storočia sa obidve krajiny stretli v oblasti, v ktorej si konkurovali v stredo-východnej Európe. Kooperácia a konfrontácia obidvoch mocností bola podmienená dvomi faktormi. Po prvé neexistovala prirodzená hranica medzi oboma krajinami a po druhé sa dopĺňali v oblasti hospodárstva, keď Nemecko exportovalo výrobky a importovalo suroviny z Ruska.

V 20. storočí sa Rusko stalo dôležitým politickým partnerom na medzinárodnom fóre ignorovanej Weimarskej republiky a tiež jej dôležitým dodávateľom surovín. Významným medzníkom vo vzájomných vzťahoch bolo podpísanie zmluvy v Rapallo, ktorá viedla k nadviazaniu diplomatických kontaktov medzi obidvomi štátmi. ZSSR tým vstúpil na svetové diplomatické javisko. Tento krok bol okolitými mocnosťami vnímaný značne nepriateľsky. *„Rapallo symbolizovalo separátny mier medzi dvomi „štátmi-párkami“ a zostalo po väčší zbytok 20. storočia dôvodom na obavy.“* (Neckrich, 1998) *„Ešte väčší materiálny význam naproti tomu mala tajná vojenská kooperácia medzi Nemeckom a Ruskom, ktorá začala v roku 1921 a pretrvávala až do Hitlerovho prevzatia moci.“* (Neckrich, 1998)

Nemecko hralo významnú úlohu pri vzniku v roku 1922, ale aj zániku ZSSR v roku 1991.

Po nástupe národných socialistov k moci bola vojenská spolupráca prerušená, ale už v roku 1939 bola znovu obnovená. V Pakte **Ribbentrop-Molotov** si obidve mocnosti rozdelili Stredovýchodnú Európu, hlavne Poľsko, následne baltské štáty a Besarábia pripadli ZSSR.

Povojnové rozdelenie Nemecka viedlo k vytvoreniu dvoch rozdielnych prístupov k ZSSR, pričom východná časť – NDR bola riadená Moskvou. Politika NSR bola počas prvej polovice svojej existencie voči ZSSR konfrontačná, zmenu do druhej polovice priniesol so svojou novou politikou - „ostpolitik“, kancelár za ľavicovú SPD **Willy Brandt**. Nastala normalizácia vzťahov, obmedzená hospodárska a politická spolupráca NSR a ZSSR, čo viedlo aj k zlepšeniu politiky medzi oboma nemeckými štátmi. Nakoniec ich zjednotenie prispelo určitou mierou k zániku ZSSR.

*„Tradičný rusko-nemecký vzor vzťahov je definovaný tromi centrálnymi elementmi: za prvé, je centrálny význam Nemecka pre vývoj Ruska, ako vo vnútornej tak aj v zahraničnej politike. Síce Rusko tiež hralo významnú rolu vo vývoji Nemecka, ale vnímané historicky bolo Nemecko pre ruský vývoj dôležitejšie ako naopak. Druhý faktor sa vzťahuje na kooperáciu medzi obidvomi štátmi. Nemecko-ruská kooperácia dokázala mať doposiaľ často pozitívny efekt na Rusko a jeho susedné štáty. Skutočne Nemecko hralo pri modernizácii Ruska do tej miery kľúčovú rolu, nakoľko Berlín pôsobil umierňujúco na ruskú politiku a pokúšal sa integrovať Rusko do Európy. Zároveň tu existuje aj škodlivá forma dedičstva spolupráce, ako napríklad tajná vojenská kooperácia medzivojnového obdobia, **Molotov - Ribbentrop** a sovietska spolupráca s NDR, ktorá slúžila utláčaniu toho ktorého obyvateľstva a tiež obyvateľstiev iných komunistických štátov. Tretím faktorom je nemecko-ruské nepriateľstvo, ktoré viedlo k dvom svetovým vojnám v 20. storočí a k vytvoreniu rozdeleného Berlína ako najviac napätého predpoľa v studenej vojne.“* (Riemeck, 2007, s. 438)

Vývoj vzťahov po roku 1989

Spolupráca oboch štátov je od 90. rokov podmienená inými faktormi, ako tomu bolo v minulosti. Z politického hľadiska predstavuje nestabilita v Rusku pre SRN hrozbu, čo podmieňuje záujem SRN na demokratickej transformácii Ruska. Z ekonomického hľadiska je SRN stále viac závislá na energetických importoch z Ruska.

V bezpečnostnej oblasti boli staré hrozby, ako nukleárny a vojenský potenciál ZSSR, nahradené novými hrozbami, ako proliferácia zbraní hromadného ničenia. *„Nemecko okrem toho prebralo hlavnú úlohu, v zmierňovaní ruských obáv voči východnému rozširovaniu NATO a EÚ do bývalého východného bloku“* (Riemeck, 2007, s. 439).

Pozícia SRN sa zmenila v tom zmysle, že zo štátu, ktorý bol najvýchodnejším okrajom európskej stability, sa stal štát usilujúci sa o posunutie tejto hranice ďalej na východ. Zároveň sa SRN snaží svoje vzťahy s Ruskom ukotviť v multilaterálnom rámci Európskej únie, aby sa vyhla obavám svojich susedov pred nastolením tzv. osobitej cesty – Sonderwegu.

Vstup Ruska a Nemecka do nanovo usporiadaného svetového poriadku po zjednotení Nemecka a rozpade ZSSR bol podmienený práve bilaterálnymi zmluvami medzi obidvoma krajinami, ako aj rokovaniami okolo Zmluvy – „Dva-plus-štyri“. Do roku 1994 prebehlo kompletne stiahnutie sovietskych jednotiek z územia bývalej NDR, čo napriek istým obavám v roku 1991 v súvislosti s rozpadom ZSSR, prebehlo hladko. Toto dianie bolo sprevádzané stále narastajúcimi finančnými požiadavkami z ruskej strany, čomu Bonn zakaždým vyhovel. Napríklad po rozpade ZSSR bola navýšená požiadavka na krytie nákladov na bývanie pre vracajúcich sa ruských vojakov o 7 miliónov DM. Nevyhovenie týmto požiadavkám by mohlo viesť k problémom s vojenskými jednotkami, ktoré sa ešte nachádzali na území Nemecka. Taktiež došlo zo strany Bonnu k zrieknutiu sa náhrady škôd spôsobených sovietskymi vojakmi. Za 3 roky a 8 mesiacov opustilo 546 000 vojakov a ich rodín bývalú NDR (Riemeck, 2007).

Dôležitosť ekonomických vzťahov medzi obidvomi štátmi potvrdzuje aj skutočnosť, že NSR bola najvýznamnejším obchodným partnerom v kapitalistickom bloku, a NDR vo východnom bloku. Po zjednotení sa obchodné väzby oboch štátov ešte posilnili, zároveň najväčšia časť pomoci v transformačnom procese pre Rusko pochádzala práve zo SRN. „*Keď sa ZSSR rozpadol, dostal zo SRN 52,2 miliárd USD, z toho 23 miliárd USD v podpore na kreditné a exportné garancie; 11,4 miliárd USD v subvenciách, 10,7 miliárd USD na menovú pomoc, ako aj humanitárnu podporu.*“ (Schumacher, 2006, s. 41) SRN sa tiež podieľalo na financovaní amerických podporných programov zameraných na jadrové odzbrojenie. Zároveň sa SRN stala najväčším veriteľom Ruska, na základe pôžičiek z čias **Michaila Gorbačova** a jeho nasledovníkov.

Snahou SRN po zjednotení bolo podporovať integráciu Ruska do západných štruktúr, čo malo byť koordinované s partnermi z EÚ a s USA. Západné štáty spoločne deklarovali snahy o podporu transformácie Ruska v oblasti politiky na nastolenie demokracie a v oblasti hospodárstva na nastolenie trhového hospodárstva. To malo viesť k utlmeniu rizika prenosu

nestability z Ruska na jeho susedov. Hlavne administratíva prezidenta **Billa Clintona** sa usilovala podporou vnútornej transformácie Ruska dosiahnuť aj zmenu v jeho zahraničnej politike. „Spolkový kancelár **Helmut Kohl** zdieľal tento cieľ, ale bol menej ochotný podporiť Spojenými štátmi americkými podporovanú neoliberalnú hospodársku politiku.“ (Schumacher, 2006, s. 42)

S rozpadom Varšavskej zmluvy vznikol v Stredovýchodnej Európe priestor zložený zo štátov nachádzajúcich sa medzi Západom a Ruskom. Časť politických elít v týchto štátoch mala obavy z oživenia ruského expanzionizmu. SRN na čele s ministrom obrany **V. Ruehem** bola hnacou silou za rozšírením NATO na východ o Poľsko a ďalšie štáty Stredovýchodnej Európy. V tomto zmysle ovplyvnili nemeckí politici aj administratívu **B. Clintona** v prospech rozšírenia NATO na východ. Na to reagovalo Rusko odmietovo, ale získalo vlastnú dohodu s NATO a bola zriadená stála Rada NATO-Rusko. „Hoci ruskí diplomati dávali rozšírenie NATO za vinu hlavne Američanom, a nie Nemcom, tak aj napriek tomu došlo aj k napätiu v nemecko-ruských vzťahoch.“ (A. Stint, 2005, s.72) De facto išlo podľa ruskej strany o porušenie dohody z čias Gorbačova o nerozširovaní NATO na východ. Podľa odborníkov však takéto explicitné formulované dohody neexistujú.

Významné je, že počas vlády **H. Kohla** bol jeho osobný vzťah s **Borisom Jeľcinom** zárukou dobrých nemecko-ruských vzťahov. V prípade neúspechu **B. Jeľcina** by došlo k návratu komunistov, a preto dostal podporu aj v konflikte s parlamentom v roku 1993. Podobne získal podporu SRN a USA aj vo voľbách v roku 1996, napriek podozreniam z korupcie u Jeľcinových ľudí a vojne proti Čečensku. **H. Kohl** bol najsilnejším a najexplicitnejším podporovateľom **B. Jeľcina**.

Vývoj vzťahov počas vlády **G. Schroedera** a **V. Putina**

Hneď po nástupe sociálno-demokratickej vlády **Gerharda Schroedera** v roku 1998 sa nový kancelár **G. Schroeder** zaviazal ku kritickému prehodnoteniu nemecko-ruských vzťahov. Zároveň kritizoval aj príliš osobný vzťah **H. Kohla** s **B. Jeľcinom** a tzv. saunovú diplomaciu. Minister zahraničných vecí SRN **Joschka Fischer**, sa vyjadril za normalizáciu vzťahov oboch štátov. V auguste 1998 došlo v Rusku k zrúteniu sa rubľa v dôsledku ázijskej krízy, klesajúcich cien ropy a vnútropolitickým finančným problémom. Ruská vláda znížila hodnotu rubľa, nebola schopná splácať pôžičky a následne došlo k silnej hospodárskej kríze. V priebehu 17 mesiacov vymenil prezident **B.**

Jeľcin piatich premiérov vlád v Rusku, čo sa prejavilo aj na slabšej kontinuite vzťahov oboch štátov oproti predchádzajúcemu obdobiu.

Kancelár **G. Schroeder** a podobne aj minister zahraničia **J. Fischer** patrili k prvým politikom, ktorí nemali skúsenosť z 2. svetovej vojny, čo otváralo nové možnosti pre vzťahy medzi obidvomi štátmi. Na ich prvej návšteve v Moskve sa obidvaja vyjadrili za kontinuitu v bilaterálnych vzťahoch. **J. Fischer** menoval ako najdôležitejšie ciele zapojenie Ruska do medzinárodných štruktúr a budovanie občianskej spoločnosti. *„Vzhľadom na zhoršujúcu sa hospodársku situáciu v Rusku a na skutočnosť, že v roku 1998 Rusko dlhovalo Nemecku 75 miliárd DM, z ktorých 30,5 miliárd patrilo súkromným bankám, odmietla nová nemecká vláda poskytovanie ďalších pôžičiek.“* (Riemeck, 2007, s. 105) Celkovo sa nová východná politika SRN po prvom roku novej vlády hodnotila ako pragmatická.

Ochladenie vzájomných vzťahov Ruska a Nemecka sa v roku 1999 potvrdilo aj v multilaterálnej rovine, v dôsledku Kosovskej vojny, ktorú viedli USA proti Srbsku. Došlo k nej krátko po vstupe nových členov zo stredovýchodnej Európy do NATO, a v Rusku vyprovokovala odmietavú reakciu. *„Hoci ruské vedenie svoju nevôľu namierilo hlavne proti USA, bola vláda prekvapená rozhodnou podporou SRN operácie NATO, ako aj účasťou nemeckých jednotiek na vojne v Kosove.“* (Hacke, 2005, s. 77) Bolo neočakávané, že ľavicová vláda so silne pacifistickou Stranou zelených, z ktorej pochádzal aj minister zahraničných vecí, sa zapojila do kosovskej vojny. Po tom, ako Rusko odmietlo vojenský úder proti Srbsku, sa SRN snažilo o dotiahnutie Ruska k rokovaciemu stolu. Moskva sa musela vysporiadať s takouto novou vládou v SRN, ktorá bola oproti konzervatívnej vláde **H. Kohla** výrazne kritickejšia k ruskému vnútropolitickému vývoju. Nesúhlas Ruska s politikou Západu sa ukázal, keď Rusko unilaterálne a bez toho, aby to zmluvne dohodlo, obsadilo letisko v Prištine. Týmto sa samozrejme skomplikovala aj ruská integrácia do európskych bezpečnostných štruktúr. Popri hospodárskej kríze v Rusku a tiež nestabilnej politickej situácii sa zhoršili aj jeho vzťahy so Západom a teda aj so SRN. (Riemeck, 2007, s. 209)

Vladimír Putin sa stal najskôr premiérom v septembri roku 1999, a po nečakanom odstúpení **B. Jeľcina** aj prezidentom 31. 12. 1999. Bol to signál na zlepšenie vzťahov SRN a Ruska, keďže nový prezident pôsobil v rokoch 1985-1990 v Drážďanoch, v bývalej NDR, ako dôstojník KGB. Podľa jeho vyjadrení ohľadom rozpadu ZSSR a úbytku jeho moci sa dala očakávať nová ruská mocenská politika. *„Stiahnutie sa ZSSR z východnej Európy, po traumatických*

udalostiach z roku 1990, hodnotí Putin ako unáhlené.“ (Riemeck, 2007, s. 445)

Podobne ako západné štáty, aj SRN bola najskôr voči novému prezidentovi **V. Putinovi** opatrné. Rusko 90. rokov bolo vo svojej politike nevypočítateľné. Nový prezident nebol len bývalý dôstojník KGB, ale aj poradca proreformného starostu Petrohradu **Anatolija Sobčaka**. Medzi ciele jeho politiky patrilo zmodernizovanie ruského štátu, pričom jeho vládnutie malo mať formu riadenej demokracie. Jednou z jeho prvých aktivít bolo začatie druhej vojny proti Čečensku ako odplata za bombové útoky. Proprezidentská nová politická strana „Jednota“ získala väčšinu v Dume v decembrových voľbách 1999, čo prezidentovi uľahčilo vládnutie.

Pre prezidenta **V. Putina** bola dôležitá kooperácia nielen s EÚ, ale aj nadviazanie intenzívnych kontaktov s jej kľúčovými štátmi ako napríklad SRN. *„Putin zdôraznil nutnosť „multipolárneho“ svetového poriadku, v ktorom by Rusko mohlo legitímne sledovať svoje záujmy v Ázii a iných svetových regiónoch.*“ (Riemeck, 2007, s. 446) Snahy prezidenta **V. Putina** sa po zhoršení vzťahov USA s Ruskom v poslednom roku vlády B.Clintona, upriamili na Európu.

Vláda SRN vedená kancelárom **G. Schroederom** sa po počiatocnom váhaní zamerala na silnejšie spojenectvo s Ruskom. Režisérom tejto politiky SRN bol úrad vlády, proti ktorému stálo v tomto proruskom smerovaní ministerstvo zahraničných vecí. Podľa kancelára sa SRN vzhľadom na svoju polohu a históriu vníma ako motor politiky EÚ voči Rusku. *„Charakterizoval nemecko-ruský vzťah ako „bilaterálne strategické partnerstvo“ zamerané na to, aby bolo Rusko integrované do Európy a aby boli spoločenské a kultúrne kontakty „v srdciach a hlavách“ obidvoch národov silnejšie zakotvené.*“ (Meyer, 2008, s. 35) Vzťahy medzi obidvomi štátmi nabrali na základe spolupráce kancelára **G. Schroedera** a prezidenta **V. Putina** silne osobný rozmer, čo bolo paradoxné, vzhľadom na **Schroederovu** kritiku podobne silných osobných vzťahoch medzi konzervatívnym kancelárom **H. Kohlom** a prezidentom **B. Jeľcinom**.

Hneď po nástupe **G. W. Busha** do úradu prezidenta sa vzťahy USA s Ruskom zlepšili, avšak útoky z 11. 9. 2001 mali obrovský vplyv na vzťahy tejto superveľmoci s Ruskom a Európou. **V. Putin** bol prvý štátnik, ktorý hneď po útokoch podporil prezidenta USA v boji proti terorizmu, pred ktorým varoval západných politikov už skôr. Tým sa ruský prezident pridal jednoznačne na stranu západu. Spoločné protiteroristické opatrenia SRN a Ruska boli

predmetom rokovania **G. Schroedera** a **V. Putina** už pred útokom v New Yorku (Riemeck, 2007).

„Mílnikom v nemecko-ruských vzťahoch bola návšteva Putina v Nemecku krátko po teroristických útokoch.“ (Meyer, 2008, s. 447) V symbolickom prejave ruského prezidenta v novozrekonštruovanom parlamente v Berlíne, v tzv. Reichstagu, vyjadril popri ruskej podpore protiteroristickej koalície aj poznatok o prepojení Al-Kaidy a čečenských rebelov. Tiež vyjadril presvedčenie, že vo vzťahoch SRN a Ruska nastáva nová významná éra (Riemeck, 2007).

Podľa niektorých odborníkov je pre prístup SRN k Rusku potrebné pragmaticky spolupracovať najprv na rôznych úrovniach, a potom postupne prejsť do strategického partnerstva (Meier, 2008).

Medzi rokmi 2001 až 2005 sa vzťahy oboch štátov zintenzívnili natoľko, že dosiahli viac ako iba čisto pragmatický rozmer. Kancelár **G. Schroeder** to vyjadril takto: „Nikdy predtým a v našich dejinách neboli vzťahy medzi Nemeckom a Ruskom také úzke a také silné ako dnes: Naše pozície v medzinárodne dôležitých otázkach sú podobné a Nemecko je najdôležitejším obchodným partnerom Ruska.“ (Schroeder, 2004, s.2) Blízky osobný vzťah medzi **G. Schroederom** a **V. Putinom** viedol ku kritike nemeckého kancelára zo strany niektorých politikov z EÚ (Riemeck, 2007).

Vzťahy oboch štátov sa priehľadne ukázali v dianí okolo irackej vojny. Svoj postoj k útoku USA na Irak vyjadril kancelár SRN v parlamentných voľbách v roku 2002. O rok na to sa v tejto otázke proti politike **G. W. Busha** spojilo so SRN aj Rusko a Francúzsko pod vedením **J. Chiraca**. Ich základné stanovisko spočívalo v kritike postupu administratívy USA, ktorá obišla OSN pri svojom plánovaní vojenského útoku. Avšak po úspešnom vojenskom postupe USA v Iraku sa táto koalícia stala menej významnou a zároveň USA kooperovali s Ruskom v niektorých oblastiach spoločného záujmu.

Po vyhratých voľbách v roku 2004 sa staronový prezident Ruska **V. Putin** pustil do boja proti oligarchom, ktorí stáli v opozícii voči nemu. Výsledkom jeho politiky bolo posilnenie kontroly nad demokraciou v Rusku, čo viedlo nielen západné vlády, ale aj SRN k obavám. Pre vládu SRN bola otázka demokratizácie Ruska dlhodobým cieľom. Vzťah Schroederovej vlády k Rusku sa medzi odborníkmi hodnotil ako konanie v duchu reálpolitických záujmov.

V rokoch 2000 až 2005 obaja štátnici jedinečný mechanizmus medzi SRN a Ruskom, tzv. „Schroeder-Putin-vertikálu“. „Vzťahy boli silne scentralizované a operovali na základe paralelne fungujúcich, resp. sa príležitostne

prekrývajúcich byrokratických štruktúr: pod vedením obidvoch šéfov vlád sa každoročne uskutočňovali vládne konzultácie. K tomu patrili stretnutia na úrovni ministrov v rezortoch zahraničných vecí, vnútra, financií, hospodárstva a energetiky. Taktiež bola nasadená task force, ktorá sa starala o strategické témy hospodárskej a finančnej kooperácie.“ (Schumacher, 2006, s. 449)

Hospodárske vzťahy obidvoch štátov sú na vysokej úrovni, ale zároveň sú nevyvážené. SRN je pre Rusko najdôležitejším obchodným partnerom, ale naopak to už nefunguje. Z pohľadu SRN je medzi jeho najdôležitejšími partnermi z východnej Európy, Rusko až za Poľskom, Českom a Maďarskom. So zhruba 33 miliardami USD v roku 2004 tvoril obchod medzi obidvomi štátmi viac ako jednu pätinu celkového obchodu EÚ s Ruskom. Export SRN do Ruska sa pohyboval okolo 19 miliárd USD, pričom mal hodnotu zhruba 14 miliárd USD. Významnou je však skutočnosť, že na importe do SRN sa podieľa ropa a zemný plyn až 75 %. SRN pokrýva asi 40 % svojej spotreby zemného plynu z ruských dodávok. SRN je taktiež naďalej najväčším veriteľom Ruska. So zemným plynom je tiež spojený veľký projekt **G. Schroedera** a **V. Putina** zo septembra 2005 o vybudovaní plynovodu v Baltskom mori. **G. Schroeder** je zároveň predsedom dozornej rady tohto konzorcia, a šéfom predstavenstva je bývalý agent Stasi **M. Warnig** z Dresdner Bank, ktorý sa s **Putinom** poznal už predtým ako sa stal prezidentom (Riemeck, 2007).

SRN je hlavným podporovateľom integrácie Ruska do euroatlantických štruktúr. Právny rámec vzťahov Ruska a EÚ tvorí Dohoda o partnerstve z roku 1994 a Spoločná stratégia pre Rusko z roku 1999. Podstatné je, že po 11. 9. 2001 sa SRN vyjadrilo za spoluprácu s Ruskom v otázkach Európskej obrannej a bezpečnostnej politiky. V porovnaní vzťahov SRN a EÚ s Ruskom, sú na tom vzťahy oboch štátov lepšie (Riemeck, 2007).

Vo vzťahu k NATO sa dokonca veľvyslanec SRN v Moskve po 11. 9. 2001 vyjadril, že si vie predstaviť Rusko v aliancii. Základom vzťahov však je aj v tomto prípade Rada NATO - Rusko.

Utlmenie vzťahov počas vlády veľkej koalície

Obdobie vlády kancelára **G. Schroedera**, so silnou orientáciou na Rusko, sa niektorí teoretici pokúsili hodnotiť v termínoch realistickej analýzy. Spojenectvo SRN s Ruskom bolo pomenované ako budovanie protiváhy (counterbalance), s cieľom celosvetového zadržiavania USA (Hacke, 2007). Túto politiku nová kancelárka odmietla, ale minister zahraničných vecí **Frank-**

Walter Steinmeier do istej miery na ňu nadviazal. **Angela Merkelová** sa orientovala na európskych spojencov a usilovala sa o oživenie transatlantických vzťahov. Ale **F.-W. Steinmeier** deklaroval vzťahy s Ruskom ako oblasť svojho špeciálneho záujmu.

V novembri 2005, kedy sa veľká vládna koalícia kancelárky **A. Merkelovej** ujala moci, deklarovala sa kontinuita vo vzťahoch oboch štátov. V každom prípade sa počítalo s tým, že v nemecko-ruských vzťahoch sa prejaví absencia silne osobného rozmeru, ktorý stelesňovali kancelár **G. Schroeder** a prezident **V. Putin**. Hoci nová kancelárka vyrastala v NDR, teda vo východnej časti Nemecka, a hovorí po rusky, jej vzťah k Rusku je iný ako u jej prechodcu. Pokiaľ zostáva **V. Putin** prezidentom, resp. na poste premiéra, bude sa usilovať aj naďalej o silné spojenectvo so SRN. Počas vlády veľkej koalície v rokoch 2005 až 2009 vychádzala silná snaha o udržanie kontinuity v tomto partnerstve hlavne zo strany SPD, pod vedením ministra zahraničných vecí **F.-W. Steinmeiera**. Ten pôsobil už v ére **G. Schroedera** ako jeho poradca v úrade vlády. Ku koncu roka 2007 vrcholil spor vo veľkej vládnej koalícii medzi konzervatívnou CDU a ľavicovou SPD ohľadom zahraničnej politiky a otázky ľudských práv. Práve Rusko, ale tiež Čína boli tými štátmi, okolo ktorých sa táto otázka otvorila medzi kancelárkou **A. Merkelovou** na jednej strane a ministrom zahraničných vecí **F.-W. Steinmeierom** na strane druhej. Snahou kancelárky bolo spojiť zahraničnú politiku s otázkou ľudských práv.

Práve počas predsedníctva SRN v EÚ sa minister zahraničných vecí vyjadril, že únia potrebuje nanovo sformulovanú východnú politiku. Svoju predstavu vyjadril v strategickom dokumente predstavenom vo fínskom Lappeenranta, a stelesňuje ju heslo „premena prostredníctvom zblíženia“. Jej cieľom je zblížiť EÚ s Ruskom, vplývať na vnútorný vývoj v krajine nie je ambíciou tohto úsilia. Osobitná ruská cesta vývoja je tu akceptovaná ako asynchrónna voči EÚ. Podľa tohto dokumentu je Rusko dôležitým partnerom, bez ktorého nie je možné mierové usporiadanie v Európe, riešenie pre Balkán a pre Blízky východ. Výsledkom má byť nezvratiteľné ukotvenie Ruska v Európe. Popri zóne voľného obchodu sa v spomínanom dokumente hovorilo aj o možnostiach spolupráce v oblasti Európskej bezpečnostnej a obrannej politiky. Najvýznamnejším bol návrh užšej spolupráce v oblasti energetiky (Gutschker, 2007). Posun v porovnaní s **G. Schroederom** nastal u **F.-W. Steinmeiera** v politike voči Rusku v tom, že čisto bilaterálne vzťahy sa snažil obaliť do celoeurópskeho rámca.

Fínske predsedníctvo bolo úzko späté s touto iniciatívou a celkovo v rámci EÚ nezaznelo výrazné otvorené odmietnutie tejto iniciatívy. Jedine Poľsko malo obavy z prílišného priblíženia sa Ruska a EÚ. Rezervovane bol návrh ministra zahraničných vecí prijatý v úrade vlády, keďže nekorigoval len kurz bývalého kancelára, ale aj kurz politiky súčasnej kancelárky. Na rozdiel od bývalého kancelára nehovorí vo vzťahu s Ruskom už o strategickom partnerstve, ale o priateľstve a zdôrazňuje primát spojenectva s USA. Kancelárka **A. Merkelová** sleduje politiku upozorňovania na deficity, ktoré Rusko má v otázkach demokracie. Tým sa zároveň približuje stanoviskám Poľska a Pobaltia.

Hlavným úsilím ministra zahraničných vecí však bolo zachrániť tzv. Schroederovu politiku voči Rusku. Dôvodom bola stále viac sa vyostrujúca kritika autoritatívneho štýlu vlády prezidenta **V. Putina** zo strany politikov CDU. Ich kritika sa tiež zamerala na proruskú orientáciu ministra zahraničných vecí, ktorá podľa politikov CDU spočíva v dosahovaní hospodárskych výhod. Kriticky sa voči málo proruskej politike kancelárky **A. Merkelovej** vyjadril aj bývalý kancelár **G. Schroeder**, čím pochopiteľne vyprovokoval protireakciu. **R. Polenz**, predseda zahraničného výboru Bundestagu z CDU, sa vyjadril: „*Pán Schroeder by si mal premyslieť, či chce byť naďalej považovaný za bývalého spolkového kancelára alebo za spolupracovníka Putina.*“ (FAZ, 21. 10. 2010) Kriticky hodnotí snahy **Putina** o partnerstvo aj analytik medzinárodných vzťahov **Ch. Hacke**, podľa ktorého ide iba o snahy o budovanie jednostrannej závislosti a nadviazanie na ruskú veľmocenskú politiku z 19. storočia. „*S Ruskom by sa nemalo hľadať ani hodnotové spoločenstvo, ani startegické partnerstvo, pokiaľ Putin vládne podľa hesla „represívne dovnútra – agresívne navonok.“*“ (Hacke, 2007, s. 18)

Väčším problémom pre nemecko-ruské vzťahy však boli udalosti z augusta 2008, keď vyvrcholili už dlhšie trvajúce rozpory medzi Ruskom a Gruzínskom, bleskovou vojnou v Južnom Osetsku.

Literatúra:

- BRZEZINSKI, Z. 1997. *Veľká šachovnica*. Praha: Mladá fronta, 1997. ISBN 7-343-79206-5.
- COLOMER, J., M. 2000. *Strategic Transitions: Game Theory and Democratization*. Baltimore, London: The Johns Hopkins University Press, 2000. ISBN 0-8018-6384-8.

- COX, M. 1986. The Cold War in the Age of Capitalist Decline. In: *Critique*, č. 17, 1986.
- FUKUYAMA, F. 2005. *State-Building: Governance and World Order in the Twenty-First Century*. London: Profile Books, 2005. ISBN 1-86197-704-2.
- GAIDAR, Y. 2007. *Collaps of an Empire: Lessons from Modern Russia*. Washington, DC: Brookings Institution, 2007.
- GUGGENBERGER, G. 2006. *Die westliche Richtung der ukrainischen Aussenpolitik – Unter besonderer Beruecksichtigung von Polens „Anwaltschaft“ fuer die Ukraine im multilateralen Feld*. Dostupné na internete: www.swp.de.
- GWARTNEY, J., LAWSON, R. 2002. *Economic Freedom of the World*. Washington, DC: Cato Institute, 2002.
- HACKE, C. 2005. *Die Aussenpolitik der BRD*. Berlin: Ullstein Verlag, 2005. ISBN 3548363911.
- HALLIDAY, F. 1993. The Cold War and its Conclusion: Consequences for International Relations Theory. In: Richard LEAVER, R., RICHARDSON, J.L. (eds.): *Charting the Post-Cold War Order*. Boulder: Westview Press, 1993. ISBN 0813321506.
- HALLIDAY, F. 2003. *Budoucnost mezinárodních vztahů*. In: SMITH, S., BOOTH, K., ZALEWSKI, M. 2003. *Současné teorie mezinárodních vztahů*. Praha: Barrister and Principal, 2003. ISBN 80-85947-69-2.
- HUNTINGTON, S. P. 1991. *The Third Wave: Democrazization in the Late Twentieth Century*. Oklahoma City: University of Oklahoma Press, 1991.
- HUNTINGTON, Samuel P. 1996. *Kampf der Kulturen. Die Neugestaltung der Weltpolitik im 21. Jahrhundert*. Muenchen, 1996. ISBN 3-442-75506-9.
- ITAR-TASS. 2003. *Drugs, Terrorism, Money Laundering Links of One Chain—Putin*. In: ITAR-TASS , 5. december 2003.
- KENEZ, P. 2006. *History of the Soviet Union from the Beginning to the End. Second Edition*. Cambridge: Cambridge University Press, 2006. ISBN 978-0-521-68296-1.
- KLINTSOV, V. a kol. 2009. *How Russia could be more productive*. In: *McKinsey Quarterly, Online Edition. September 2009*. [online] Dostupné na internete: http://www.mckinseyquarterly.com/How_Russia_could_be_more_productive_2435. Stiahnuté 2. 1. 2010.
- KOVALOV, V. 2007. *Rusko: dilema roku 2008*. In: LUPTÁK, Ľubomír a kol.: *Panoráma globálneho bezpečnostného prostredia 2006-2007*. Bratislava: Ministerstvo obrany Slovenskej republiky, 2007. ISBN 978-80-89-89261-11-6

- KULAŠIK, P. a kol. 2002. *Slovník bezpečnostných vzťahov*. 2. vydanie. Bratislava: Smaragd, 2002.
- LANGE, N. 2008. *NATO: Viel Arbeit fuer die Ukraine*. Dostupné na internete: www.kas.de.
- LETICHE, John M. 2007: *Russia Moves into the Global Economy*. London: Routledge, 2007. ISBN: 978-0-415-77054-5.
- LOVŠIN, I. 1994. *Jazyk i dejstvije*. Moskva: Gumanitarnij fond, 1994.
- MEYER, T. 2008: *Russland und seine Vergangenheit*. Dostupné na internete: www.prs.de.
- MOSHES, A. 2000. *Russisch-Ukrainische Beziehungen: Eine Spirale nach unten? – Bemerkungen aus russischer Sicht*. Dostupné na internete: www.swp.de.
- NYE, J., E. 2002. *The Paradox of American Power. Why the World's Only Superpower Can't Go it Alone*. Oxford: Oxford University Press, 2002. ISBN 0-19-515088-0.
- OLIKER, O. a kol. 2009. *Russian Foreign Policy: Sources and Implications*. Santa Monica: RAND Corporation, 2009. ISBN 978-0-8330-4607-9.
- RIEMECK, R. 2007. *Deutschland und Russland im 20. Jahrhundert*. Gera: Engel & Co., 2007.
- ROSEFIELD, S. 2004. *Russia in the 21st Century: A prodigial Superpower*. Cambridge: Cambridge University Press, 2004. ISBN 978-0-511-07968-9.
- SAULL, Richard 2007: *The Cold War and After: Capitalism, Revolution and Superpower Politics*. London: Pluto Press, 2007. ISBN 978-0-7453-2095-3.
- SCHUMACHER, M. 2006. *Neue Beziehungen auf dem alten Kontinent*. Dostupné na internete: www.kas.de
- SMITH, M., A. 2006. *Russia and NATO since 1991. From cold war through cold peace to partnership*. London, New York: Routledge, 2006. ISBN: 978-0-415-36300-6.
- TURBVILLE, G., H. 1995. Organized Crime and the Russian Armed Forces. In: *Transnational Organized Crime*. Č. 1, roč. 4, zima 1995.
- ZARAKHOVICH, Y. 2003. Profits of Doom: A Russian Special Ops Commander Says the Chechen War Is Really Being Fought for Oil, Arms and Money. In: *Time Magazine Europe*. 28. september 2003.